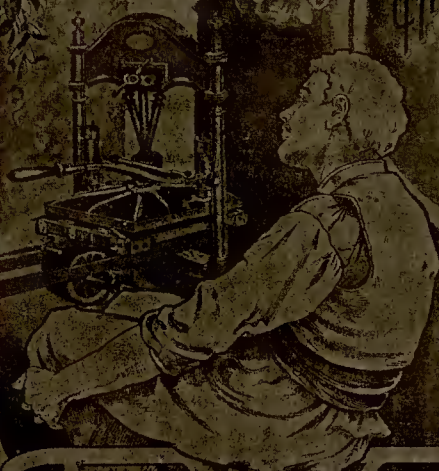

ՎԵՐԵԼԵՆ

ԲԱՍՄԱԽԱՆԻ

ՇԱԲԱԹԱԲԵՐԻ

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՎ ԲԱՆԱԲԱՆԱՆ

ՅԵՐ ՏԱՐԻ

1907

12 ԴԵԿՏ. ԹԻԻ 50

ԽՍԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԵՆ

Մ.ՄԱՍՏՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

ԻԶՄԻՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԵՂԱՐԱՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԲՈՎԼԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՒՐՀԱՆ	Ճերմակ ու Սեւ	1231
ՎԱՀՐԱՄ ԹԱԹՈՒՂ	Ի իկուն	1235
Մ. ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ	Ծծմոր Բուսաբաւի Շուրշ	1236
Ղ. ՎԱՐՊԵՏԵԱՆ	Ո՛ւր Կերթան	1239
Մ. ԻՍՊԻՐԵԱՆ	Լեզուի Ծագումը	1241
Տ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ	Ուղ լէթ	1244
Շ. ՄԻՍԱՔԵԱՆ	Տոմար	1246
Յ. ՏԷՄԻՐՃԵԱՆ	Գիւղական Պատկերներ	1251
	Լրաբաղ	1254

ՍԱԼԱՄԱՆՏԻՆ

(LA SALAMANDRE)

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԱԿԱԴԵՄԻԷՆ ՅԱՆՁՆԱՐԱՐՈՒԱԾ
ՄԻԱԿ ՎԱՌԱՐԱՆԸ

ՈՍԿԻ ՄԷՏԱԼ ԲԱՐԻՋԻ

1900

ԱՐՈՒԵՍՏԱՀԱՆԴԻՄԷՆ

ԱՐԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ

1906

ՄԻԼԱՆԻ

ԱՐՈՒԵՍՏԱՀԱՆԴԻՄԷՆ

Փոխադրելի վառարան որու կրակը մշտապէս կ'առնուի

24 ժամուան մեջ միմիայն 10 մեքալիֆի ծախսով

Իզմիրի միակ ներկայացուցիչ

ՆԻԳՕՐԱ ԿՈՒՐԿՈՎԻՉ

Քարափ Բանտաւէտի կից

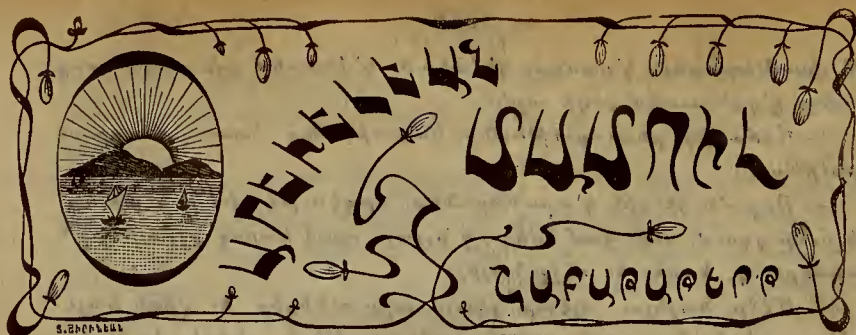
ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ՍՏԵՓԱՆ ԻՓԼԻՔՃԵԱՆ

ՖՐԱՆԿԱՅ ԹԱՂ

Պատիւ ունիք ծանուցանել մեր Յարկոյ Յաճախորդաց թէ վերջին
նորաձեւութեանց ամենալնտիր տեսակները եկած են. նոյնպէս ստացած
ենք Ֆլանդրէթներ Viyella ֆանելաներ, Dentsի ձեռնոցներ, Wolseyի
ֆանելա շապիկ և combinaisonներ, անգլիական հովանոցներ Dentelels
և բազմանթըրիի հարուստ տեսակներ՝ նաեւ կանանց Manteauxներ
աժան և վերջին գիմերով:

ԾԱՆ. — ԱՄԷՆ ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ ՕՐԵՐԸ ԿԸ ԾԱԽՈՒԻՆ ԿՏՈՐ-
ՈՒԱՆՔՆԵՐ:

ՅԳՐԻ ՏԱՐԾ

12 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1907

ԹԻԻ 50

ՃԵՐՄԱԿ ՈՒ ՍԵՒ

ԱՌԱԽՈՏ արթննալ, լուացուիլ, հագուիլ, թեթեւ նախա-
ճաշ մ'ընել դուրս նետուիլ, չուկայ երթալ:

Գործ, զբաղում, հոս հոն վազել, չունչ թափել, համողել, հա-
մողուիլ, պոռալ, բարկանալ անուշ խօսիլ, խաբել, խաբուիլ: Գրա-
սենհակ դառնալ, խոկալ, մտածել, արամաքանել, աշխատիլ, գրել,
հեռագրել, ստորագրել:

Կէս օր:

Շատ անգամ տուն չերթալ, ի՞նչ հարկ, ահա բարեկամ մը, անոր
հետ ճաշարան երթալ լաւագոյն չէ՞:

Կէսօրէն յետոյ նոյներու. կրկնութիւն, փոքրիկ բացառութիւն-
ներով:

Երեկոյ՝ Քարափ, Բրէմէր, Կրաց, Պուտա-Բէլզ, Պոսթթոն, Բրիս-
թալ, Քոսթի, Հայ-Լայֆ կամ ուրիշ տեղ մը:

Բարեկամներ, միւզիք, պարեջուր, օղի, ուխտքի:

Այ պարագայ բան չէ՞ տունն երթալ, բանի որ փրկէն դարձեալ
զուարճութիւն փնտսել պէտք պիտի ըլլայ: Եւ այսպէս ահա կ'անց-
նին օրերն, ամիսներն ու տարիները:

Այս ելնելիք ճամբոյ է, կ'ըսէր ինծի անցեալ օր երիտասարդ
բարեկամ մը, միջոց մը գտիւ: Դրամը՝ ջուրի պէս կ'երթայ, բայց
անորմէ աւելի կարեւոր բան մ'ալ կ'փճանայ, առողջութիւնս:

— Ամուսնացի՛ր, խրատեցի բարեկամս:

— Ամուսնասո՛մ, այդ թէ՛ լաւ եւ թէ վատ խորհուրդ մ'է:
Լաւ է եթէ յաջողիմ ընտրութեանս մէջ, եթէ հակառակը պատա-

հի՛ վատթարագոյն կ'դառնայ վիճակս եւ կ'փնտռեմ այն օրերն որոց համար կ'գանգաւորեմ քեզի այժմ՝

— Վիճակիկդ, բնաւորութեանդ, կացութեանդ համապատասխան կրնն ընտրէ:

— Որքա՞ն դիւրին կ'տրամաբանես, որպէս թէ կրնն ըսուած հաշուելը դիւրիմ, սեխ կամ ձմերուկ ըլլար, որով կարող ըլլայի զայն հոսուելտալ, կարել եւ մէջը նայիլ:

— Մէջը նայելու պէտք չկայ, աչք ունեցիր եւ վրան նայէ, խելք ունեցիր եւ զատիլ սորվէ, համեստութիւն ունեցիր եւ թո՛րչներ մ'առնէր եւ կ'վստահացնեմ քեզի թէ աւելի հաւանականութիւն կ'ունենաս յաջողելու քան թէ խարուելու:

— Ենթադրենք թէ ուզած աղջիկս ընտրեցի, վաւաքածէս ալ աւելի լաւ կրնն մ'եղաւ, բայց չէ՞ որ պիտի հետեւինք հոսանքին, համակերպինք նիստ ու կացին: Խնդրեմ ըսէ՛, ի՞նչ տարբերութիւն կ'գտնես հիմակ ամուրի եւ ամուսնացեալ երիտասարդի մը մէջ, երկուքն ալ նոյն արահետին վրայ կ'ընթանան: Ամուրին գոնէ սա առաւելութիւնն ունի որ մինակ է, իրմէ զատ մատածում չունի, իրեն համար կ'աշխատի, կ'վաճակի, կ'ծախսէ: Մինչդեռ ամուսնացածը նոյն պայմաններու տակ, աւելի ըլլալով՝ կրնն մ'ունի եւ ստէպ զաւակներ: Մենք կէսօր ու գիշեր՝ երբեմն տուն չենք երթար ճաշելու, ընթերելու, զուարճութիւն, ընկերութիւն կ'փնտռենք: Ամուսնացածը մինակ չէ՛, կրնն մ'ունի կոնակը եւ նոյնը կ'ընէ: Տուն նստած չունի, ընտանիք կազմած է՝ մեծագոյն մասը փողոց անցնելու համար: Զե՞ս տեսներ ամէն օր խումբ խումբ կրնն որոնք մէկ սրճարանէ միւսը կ'երթեւեկեն, հոս՝ ֆաֆե օղի մը, հոն՝ թէյ մը, անդին սանդղակի մը, ասդին Մարօն կլասե մ'առնելու համար, մինչդեռ այնինչ տեղն ալ երեկոյեան ժամադիր կ'ըլլան իրենց ամուսիններուն, դարեւուրը միասին խմելու համար: Այս չէ՞ արժմու աւուսնական կեանքը: Եւ եթէ սրճարանները չեն թափափիր այր ու կին, հոս ու հոն այցելութիւններ ընելով չեն զբաղիր, հաւաքոյթներու գանուելու եւ զանոնք կազմակերպելու ետեւէ չեն: Կէսօրէն ետքերը տիկինն այցելութեան կ'ելնէ, որովհետեւ՝ ամսոյն 1ին այսինչ տիկինը կ'ընդունի, ամսոյն 2ին այնինչը, 3ին այս, 4ին այն, 5ին միւսը, 10ին ալ չեմ գիտեր ո՞վ, այսպէս ըստ կարգի ամբողջ ամիսը դործի մէջ է տիկինը, որ երեկոյեան ժամադիր եղած է Քօսթիին՝ ամուսինին հետ, որոչելու համար թէ՛ դիշերն որո՞ց պիտի երթան: Այդ որոշումէն ետք, հապճեպով տուն, կերակուրը պատրաստ է. չէ՞, այրած է, կա՞ր, չկա՞ր, ի՞նչ կայ, ո՞վ պիտի նայի, ո՞վ պիտի մտածէ ձեւակերպութեան համար սեղան չպիտի՞ նստին այր ու կին, բաւ է որ նստին եւ բան մը չուտեն, արդէն ախորժակ ունի՞ն, թէյէն, քէյքէն, գարեջուրէն վերջ:

Ե՛տու, ժամը անցած է, ելնել հագուելու է, պճնուելու, զար-

դարուելու, գեղեցկանալու: Այր ու կին կ'սկսին փոխուելու ու հագուելու, ժամանակը կ'անցնի, փոյթ չէ՛, մինչեւ ժամը տասը ատեն կայ:

Պիտի ըսես թէ մի՛ հետեւիր այս տեսակ ընթացքներու, մի՛ փնտռեր նոյնօրինակ ժամանցներ: Կարելի է չփնտռել, բայց հնա՞ր է չհետել իւր երբ ստիպուած ես տեսնուիլ ազգականներուդ, բարեկամներուդ հետ: Եւ երբ ընկերական ու ընտանեկան կապերուդ բերմամբ յարաբերութիւններդ պիտի պահես, ուրիշն պիտի հարկադրուիս մտնել այդ հոսանքին մէջ, եւ վերջ ի վերջոյ նոյն ունակութիւններով վարակուիս: Տուն նստիլ չպիտի կրնաս, բարեկամ պիտի փնտռես, մարդ պիտի ուզես, դիրք, օրադիր մէկ կողմ պիտի նետես, անոնք յիշիլ չպիտի զուարճացնեն, ո՛չ առաջնորդարանի խնդիրներով պիտի հետաքրքրուիս, ո՛չ եկեղեցիի եւ ոչ ալ թաղականի, այդ տեսակ խնդիրներու մասնաւոր սէր ու տկարութիւն ունեցողներու վրայ պիտի խնդաս, արգահատիս, երբ անդին բօֆերը կայ, եփարթեմ, պրիմը, ուխտը եւ կրողին երթալիք հազար ու մէկ խաղեր:

Այո, բարեկամ, կեանքը շատ դժուարացած է այժմ. կ'ճանչնամ շատեր, Երդ. զարէ մնացած անձեր, որոնք ապուշ կրթած, չփթած, թրջած հաւերու պէս մունջ կարած, չեն ըմբռնիր, չեն հասկնար թէ ի՞նչ կ'ըլլանք, ինչ կ'ընենք եւ պիտի ընենք: Ամեն օր իրենց համար նորութիւն մ'ունի, ամեն ժամ անակնկալի մ'առջեւ կ'գտնեն իրենք գրեհք: Դիտողութիւն ընել չեն համարձակիր, որովհետեւ պատասխանը պատրաստ է, թէ եւ անհեթեթ ու տնյարմար, — 20րդ. դարու մէջ կ'գտնուինք, — է՛հ, եւ այդ պատճառով ներելի պիտի ըլլայ ի զօրմ գնել ամեն տեսակ խենդութիւններ, չոպլութիւններ, տիամարութիւններ, աներեւակայելի ծախսեր, անկանոնութիւններ, մեծաբանութիւններ, կարողութենէ դուրս ցուցամուրութիւններ, հագուստ, կապուստ, դարդ, պերճ կահկարասիք, մեծածախս մեծաբանք, բարեկենդանի յարմար՝ սպասուհիներ՝ գոգնոցով ու զլխանոցով, չեմ հասկնար թէ՛ ինչպէս մինչեւ հիմակ՝ սպասուհիներուն մինչեւ արմուկ ձեռնոց ալ հագցնելու դադափարը չէ ծնած մտքերնուն մէջ: Այս ամենն պիտի տեսնես, նախ երջնապէս պիտի խնդաս, բայց անզգայութիւն օր մ'ալ պիտի դիտես թէ դու ալ հետեւած ես անոնց եւ նախապէս խնդացածներդ ծայրայեղօրէն զօրածալլած ես կէտ առ կէտ: Հետզհետէ դուրսի կեանքին պիտի վարժուիս, թէ եւ ամուսնացեալ՝ զայն պիտի փնտռես, անոր համար հոգի պիտի տաս, տունդ՝ ասանց հիւրի՝ դժօխքի, զու առանց ընկերութեան՝ ճգնաւորի մը պիտի նմանցնես ինքզինքդ:

Կինդ ամեն բանէ պանդառնելու հիւանդութենէն բռնուած, քեզի հանգիստ չպիտի թողու, կոկոսն հաւերու նման՝ առջեւէդ ետեւէդ պիտի մուտայ, խօսի, վիճի, այս ուզէ, այն ուզէ, միւսը սլահանջէ,

վիճակդ կ'ներէ՞, քսակդ կ'թոյլատրէ՞, գլխացաւէ մ'աղատելու հա-
մար գլուխ պիտի ծոես ապա՞, ապա՞, քեզի կ'հարցնեմ, ի՞նչ կ'ը-
լայ . . . :

Է՛հ, բարեկամ, ամուսնութենէ զատ, ուրիշ խորհուրդ մը եթէ
ունիս չո՛ւա ըսէ՛:

Իրաւունք տուի մասամբ անոր ըսածներուն, չատ ճշդրաբոլէն
պարզեց, մեծածախնութեան հետեւած ներկայ ընտանեկան կամ ըն-
կերական, լաւ չէ՞ ըսել՝ փողոցային կենցաղը:

Դարման մը փնտռել այս անել վիճակին, ինծի չվերաբերի
բնականաբար, չարունակեց բարեկամս, որովհետեւ ինչ որ ըսեմ
պիտի քարկոծուիմ, ինչ կարծիք որ յայտնեմ՝ պիտի մեղադրուիմ
եւ ասկէց զատ մտիկ ընող չպիտի պնտուի, թէ եւ վստահ եմ, որ օր
մը զիս մեղադրողներն ու քարկոծողներն, իրաց վիճակին ու ցուրտ
ճշմարտութեան առջեւ յանկարծ կանգ առած՝ կրակ կայ՝ պիտի
պրտան, հոս ու հոն պիտի վազեն ճար ու ճարակ փնտռելու միամը-
տաբար, բայց չա՛տ ուչ է, չա՛տ ուչ է, պիտի պատասխանէ արձա-
զանքը . . . :

Ուրեմն թողունք ամենքն ալ իրենց անգիտակցօրէն շինած ու-
ղիին վրայ, իրենց տաքուկ ու փափուկ շրջանակին մէջ եւ դառ-
նանք ինծի տալիք խորհուրդիդ:

— խորհուրդս նոյնն է, բարեկամ, պատասխանեցի յամառու-
թեամբ, ամուսնացիր: Կ'ընդունիմ բոլոր ըսածներդ՝ բացառութիւն-
ները յարգելով, կ'ընդունիմ բոլոր նկարագրածներդ, որքան ալ
ծայրայեղ ըլլան անոնք, բայց որո՛ւ է յանցանքը եթէ այս անել
հոսանքէն բոնուած է մեր ընտանիքներու մեծագոյն մասը: Ըսէ՛,
հօր, եղբօր կամ ամուսինին չպիտի՞ իյնար սանձ մը դնել եթէ պէտք
ըլլար: Ո՞վ ըսաւ թէ չունինք ճշմարիտ ընտանեկան սիրուն բոյներ
կազմող այր ու կիներ, ընտանեակէր, դաւակասէր մայրեր, որոնք ի-
րենց տունէն ու ընտանիքէն զատ ուրիշ վայելք ու հաճոյք չունին,
որոնք տան անկիւններուն մէջ գաած են իրենց երջանկութեան
գաղտնիքը եւ իրենց սիրոյն ու գորովին մէջ ապրելու անուշու-
թիւնը:

Այրը չէ՞, որ նախ կ'ակսի ձանձրութիւն զգալ տան կեանքէն, այրը
չէ՞ որ աչքը դուրս կ'նետէ եւ ամուրիի կեանքին կարօտը կ'ըսէ
մեղրալուսնի ամիսներուն մէջ անգամ, ո՞վ կ'ստիպէ կին մը փողո-
ցաւէր ըլլալու, անական կեանքէն համ հոտ չառնելու, մենք, այ-
րերս կ'ինը չստիպուի՞ր հեպեւիլ իր ամուսնոյն՝ մասնակից ըլլալու
համար անոր զուարճութիւններուն եւ ժամանցներուն, եւ կրնա՞ս
ապահովել թէ՛ կին մը եթէ թողու իր ամուսինն իր հաճոյքներուն
եւ ժամանցներուն մէջ, օր մ'ալ բոլորովին չպիտի կորսնցնէ զայն,
օտարացած, պաղած, որ իր ամուսինն ըլլալէ առաջ, նաեւ իր զա-
ւակներուն հայրն է:

Արդ՝ կինն ինչ կրնայ ընել առանձին, երբ այլը առիթը չներկա-
յեր իր կնոջ՝ իրմէ եւ իր առնէն զորոս կեանքի հաճոյքն վայելելու,
որքան ժամանակ որ ամուսին մը կ'ձանչնայ իր պարտականու-
թիւններն, ինքնագիտակցութիւնն ունի իր ընկերակամ կացութեան
վիճակին, Կէր՝ իր կնոջ եւ զորոգութեանք իր զարեկաց վրայ, այդ
առնէն՝ որու նմաններն շատ ու շատ կան, միշտ խաղաղ կ'ըլլայ
ժիշտ անզորութեան արջանիկ:

Ուրիմնայրերն պէտք է նախ եւ առաջ տեսա՛նք զըլլան, եւ այն
երիտասարդն որ կ'որոշէ ամուսնական քայլն մը շինել, պէտք է
այդ որոշումը տալէ առաջ իր կամքից ժըլիորձէ, հասկնալու ին-
նարթէ պիտի կրնայ ընդ միշտ կապուած մնալ իր կնոջ ու առնին,
եթէ կարող է պահպանելու բնաւ առիթը չպիտի ունենայ, իսկ
եթէ ոչ, ինքն է առաջին յանցաւորը:

Մտտիլ պարեկման պէտք է ամուսնանալ, այս է իմ համոզումս:

ՄԻՍԻՐ ՓԱՏԱԵՐՆԵՐ

Ի Բ Ի Կ Ո Ւ Ն

Բացա՛սքէն անդին, ամբռն վրայ քարակ,
իւրիկունս ոսկի սեղանիկն դիւաց,
ֆահանայ սօսին կրնէ պատարագ
սնուց շուքսուն ուսին, լոյսով դրուագուած:

Բոյր ժամասաց հովերուն վայրագ՝
աղբիւրն անս դէմ կը բռնէ, կանա՛ց,
նր կը խառնուի մերթ, արագ արագ,
օղային դպրի մ'աշերուն յանած:

Ու ժամեւոր ծաղկանց իղձին վրայ փափուկ,
ու ծաւեւոր խոտին իղձին վրայ որբուկ,
ու ծաւեւոր ջնիւն աղօթիկն մէջ քաց:

անս ասդերուն ոսկեփրփր սն'մ. . .
ու գո՛ն՝ ինչպէս ինն ու կը բռնէ ծով,
Տիւաւօր դէպքն եւ լուսինկան, հասա՛ծ:

բացա՛սքէն անդին, ամբռն վրայ անունակ,

LUZRUU ԲԱՆԻ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

“ՇԵՄՈՒՐ” ԲՈՒՍԱՐԱՌԻ ՇՈՒՐՁԸ

Առանց մեր մասնաւոր կարծիքներն ու տեսութիւնները պարզելու կարգ մը բաներու առթիւ՝ գրական թէ գիտական՝ որք Տիար Հրանտ Ասատուրի եւ Տիար Թէոդիկի միջեւ երկար վիճարանո՞ւ թեան մը նիւթ եղած են Արեւելք օրաթերթի սիրականերուն մէջ, կ'ուզենք հոս խօսիլ միայն Մծմոր բոսարառի վրայ՝ որ բանասիրական այդ պայքարին մէջ մասնաւոր կարեւորութիւն մ'առանցաւ երրորդի մը՝ այն է Վանքոսակի հեղինակ Տիար Զիթճեանի միջամտութեամբ։ Սա իր տեսութիւնները կը պարզէր նոյնպէս Արեւելքի մէջ, այդ Մծմորի առթիւ՝ զոր «բացարձակապէս սխալ» կը հռչակէր իբր հոմանիշ *Bluet* բոսարառի։

Նախ՝ ա՛յ՝ բռնիք թէ Տիար Զիթճեանի «*Bluet*, *Bleuet*, *Barbeau*, *Aubisjoin* հայերէն Տերեփուկ, Տերուկ, կամ Նաչա (*Centaurea cyanus*), զրաճը ճիշտ չէ՝ գիտապէս չփոթութիւն մ'է։ Տերուկ, Տերեփուկ *Centaurea* է, սեռային (*genérique*) բառ մ'էր տակը տեսակներ պարունակող, զոր օրինակ ի մէջ այլոց այդ յիշուած չորս անունները՝ որք իբրարու հոմանիշ միակ տունկ մը կը ներկայացնեն, այն է մասնաւորապէս ծանօթ *Bluet*ն, *Centaurea cyanus* գիտական հռչակն է այդ չորս աւելի կամ նուազ ռամկական անուններուն։ Յիշեալ հինգ հոմանիշներն ալ կապոյտ ծաղիկներ են կապոյտ տերեփուկներ (*centaurées*)՝ որոնց առաջին եւ ամենէն աւելի գործածական երկուքն յայտնի ստուգաբանութեան վրայ հիմնուելով՝ մեր ֆրանսահայ բառարանին մէջ ընդունած կապուտիկը ամենէ պատշաճն ու ընդունելին է յայտնապէս Մծմորի համար Բժշկարանի մը «կապոյտ ծաղիկ մը» ըսած ըլլալը խիստ անորոշ ու խիստ տարտախմբ մ'է անշուշտ՝ որ չկրնար ճշդօրէն իբր հոմանշանակ ծառայել *Bluet*ի քանի որ կապոյտ ծաղիկներով ուրիշ անթիւ տունկեր կը գտնուին աշխարհի վրայ։ Մծմոր թերեւս յատկանալի ըլլայ *centaurea montana*ի (լեռնային տերեփուկ), որու ծաղիկը *Bluet*ինը կը յիշեցնէ այլ աւելի խոշոր է, եւ իր լեռնային հանգամանքը կրնայ աւելի հաստատութիւն տալ մեր կարծիքին։ Իսկ Նաչա *La grande centauree* է՝ որո՞ւ չորս տեսակները բժշկութեան մէջ կը գործածուին իբր կազդորբիչ եւ դանդաղեղ։ (Տե՛ս Նորայր՝ որ Նաչաը քաղած է «Գաղիանոսի Բառք»էն։ Նոյնն ընդունած է նաեւ Պատկերազարդը։)

Իսկ ի՞նչ կըսէ Տիար Ասատուր նոյն Մծմոր բառի առթիւ. առ Թէոդիկ տուած պատասխանին մէջ՝ Նա պարզապէս կը հրաւիրէ իր

հակառակորդն ապացուցանել թէ քրտարձակապէս սխալ է» Ծրծ-
մորի *Bluetի* իմաստով գործածութիւնը Այլ ի՞նչպէս թէոգիկ ապա-
ցուցանէր այդ բանը, Տիա՛ր Ասատուր Դուք արդէն ի՞նչպէս պի-
տի ապացուցանէք անոր «քաղաքաձակապէս» ճիշտ ըլլալը։ Նորայր
Ծմմորը նշանակած է *Bluetի* առջեւ, կ'ըսէք, այլ ի՞նչպէս չէք զի-
տած որ մեծանուն բառակիրը, թարգմանիչները սովա՛հար թողու-
չափ խղճամբիտ, — եւ այս տեսակէտով պատկերազարդ մեծ բառա-
բանի հեղինակին ի զործ զրած ծայրայեղ յանդիմութեանց հակա-
պատկերը կ'ընծայէ իր ծայրայեղ զգուշաւորութեամբ — վարո՞նքի
մէջ է այդ մասին, եւ արդէն զուք ինքնին կը խոստովանիք թէ
Viperineի առջեւ ալ նշանակած է զայն՝ իրեն ստէպ սովոր եղած
տարակուսական հարցանիչով Դուք սիրելի բարեկամ, կ'ապա-
նիք Քաջունիի՝ որ «որոշապէս Ծմմորը վերապահած է» *Bluetի* Քաջ
է, Քաջունին աղղկէս ըրած է, այլ պէտքը չա՛տ եւ չա՛տ բաներ
ընել կուտայ, սիրելի բարեկամ ինչպէս ընել տուած է մեզ ալ՝ որ
հազարաւոր բառեր մեր բառագրքի մէջ կերտած կամ պատշաճ
ցուցած ենք ձանր աշխատութեամբ։ Մեզ համար ո՞րքան զոհու-
նակութիւն է տեսնել թէ անոնց գոնէ՛ մէկ մասը ընդհանրացած է
այսօր մեր նախաձեռնութեամբ եւ հայ թերթերու շնորհիւ։ Արդ,
Տիար Ասատուր, երբ պահանջուէր նոյն իսկ Հայր Քաջունիէն, ա-
պացուցանել Ծմմորի *Bluetի* «քաղաքաձակապէս» ճիշտ համանշանակ
ըլլալը, ի՞նչ պիտի ընէր արդեօք բաղմարդին Մխիթ սրեանը,
արդէն ի՞նչ կրնաք ընել զուք այս պարագային, բայց միայն Քա-
ջունի աղղկէս նշանակած է» առարկել, «վարդապետն ասաց» ի նման
բան մը։ Ճիշտ միեւնոյն անկարող կացութեան մէջ պիտի գտնուէ-
ինք մենք ալ որ անթիւ բառեր կաղմելու հարկին մէջ գտնուած
ենք։ Այո՛, եթէ առպարէզ կանչուէինք մասնաւորապէս բոյսերու
համար՝ ապացուցանել թէ քաղաքաձակապէս ճիշտ է կամ լաւագոյնն
է մեր գործածած այսինչ բառը, տագնապի պիտի մատնուէինք ըս-
տէպ Մեր միակ արդարացումը «պէտքն» է՝ զոր մասնաւորապէս
կ'զգտն թարգմանիչը, ինչպէս մեր կարգին զգացած ենք ժամանա-
կին երբ «սուկն ինչ, ծառ ինչ» եւ եւ բացառութիւնները կը վըս-
տային ֆրանսահայ բառարաններու մէջ։ Մեր ջառագողութիւնը, մեր
արդարացումը նա՛եւ ա՛յն խղճատութիւնն եւ զգուշաւորու-
թիւնն է որով կազմած ենք իւրաքանչիւր բառ՝ չմոռնալով յարկել
հայկաբանութեան օրէնքները, եւ ի հարկին կարծիք եւ խորհուրդ
հարցնելով գիտնականներու, լեզուագէտներու, հայկաբաններու։

* * *

Հիմայ որ Ծմմորի մասին մեր՝ զիտողութիւնները լմնցուցինք՝
անպատե՛հ չթուիք մեզ միջանկեալ գլուխ մը բանալ, Վերը՝ պարա-
գայի բերմամբ՝ խօսեցանք պատկերազարդ մեծ բառարանին անսանձ

յանդզնու թեանց մասին: Անթիւ անհամար առթիթներու մէջ առջիկը զարնեն անոնք, եւ առաջին ժամէն մեծապէս շարժացուցած կամ բռն բառը գործածելով՝ շուարեցուցած էին զմեզ: Հիմայ միայն չէ՝ որ կ'ընենք այդ ճշմարիտ դիտողութիւնը, այլ երբ հեղինակն իր կարեւոր երկէն օրինակ՝ մեզ խրկելու պատիւն ըրած էր աշն փափաքով որ եթէ կարելի է ընդադատական մը հրատարակենք ա- նոր վրայ, ինչպէս տպագրութեան միջոցին առանձին թերթ մը հասուցած էր մեր ձեռք՝ մեր մտերիմ կարծիքներն իմանալու հա- մար նոյնն ըրած էր Մամուրեանին եւ Ջիլինկիրեանին ալ: Կատա- լեցինք այդ փափաքը ընդարձակ ուսումնասիրութեամբ մ'որ լոյս տեսաւ: Ա. Մանլոյ երկու յաջորդական թիւերու մէջ, եւ որ կարի ողորջալի գնահատութեան մ'առաքելայ եղաւ հեղինակին կողմէ: Մեր քննութիւնները կատարած միջոցին անպաղար կը շփոթեցնէին զմեզ այնպիսի նորակերտ քմածին բառեր՝ որք ոչ ֆրանսերէն հոմա- նիշին ստուգաբանութեան կը պատանխանէին, ոչ անոր մասնաւոր կամ տիրական մէկ հանգամանքն ունէին իրենց հիմ, ոչ ալ հայե- լէն ստուգաբանութեան ամենափոքր հետք կամ նշոյլ: Անոնք կը փաշին իրենց կարծ ու կոկիկ հանգամանքով միայն, այլ այս յատ- կութիւնը կրնա՞յ բաւել բառին ընդունելութիւն դնելուն, կա՞ն- անհեթեթ ու նոյն ինկ զատապարտելի ճշմարտեւուն: Բան մը գրել չուզեցինք այս մասին, մտածելով թէ կրնար թերեւս վնասել այդ բազմաշխատ երկի հմայքի եւ յաջողութեան, այլ միայն ֆորմայի մը քմածին անընդունելի բառերը հաւաքելով՝ մասնաւոր հետա- քրքրութեամբ այլ կատարեալ ակեպտութեամբ հարցում ըրինք բազմադիւն բառագրին թէ իր ձեռաց տակ ունէ՞ր արդեօք հայե- լէնի մեզ անձանթ գանձարան մ'որմէ քաղած ըլլար լիարժեքն, եւ ար- դէն ի՞նչպէս կրնար ունենալ գիտական ու մասնաւորապէս բուսա- կան բառերու այսպիսի մեծածոխ ու անթերի գանձարան մը: Ոչինչ պատասխան կրցանք ստանալ մեր ըրած հարցումին:

Մենք մեր մասին ֆրանսերէնէ հայ-աշխարհիկ բառարանի աշ- խատած միջոցին բուսաբանական բառերու հայ հոմանիշնը նշա- նակելու համար՝ բացի մեր անձնական կարծի խղճամիտ քննութիւն- ներէն եւ ուսումնասիրութիւններէն՝ մեզ լաւ աղբիւր կամ առաջ- նորդ ինքզնիք էինք, այն է՝ Հայր Ստփարեանի Բուսաբանութիւնը, (1887): Այդ արգիւնաւոր Միթիթարեանը «ճշգրտ է ըստ կարի», ինչ- պէս կ'ըսէ յառաջաբանին մէջ, եւ ի հարկին «վայելուչ եւ նորա- կազմ բառերով պակասը լեցուցած, գիտաբանութիւնք յորս մեծա- պէս ի նպաստ հղան ի մասնաւորի Հ. Դեւոնդ Վ. Ալիշանի հաւա- քած եւ ճշգրտ հայկական բառերն եւ անոնց գաղղիականներն»: (Տե՛ս մեր յառաջաբանը, երես ժէ): Նոյնպէս օգտուած ենք նոյն հեղինակին Երկրաբանութիւնէն (1885) եւ հայր Պաւղոս Գաֆիկանի Կենդանաբանութիւնէն (1887): Այս գործերը՝ Նորայրեան բառարանի

հրատարակու մէն վերջ լոյս տեսած են, հետեւապէս անոր բաղմա-
ջան հեղինակը չէր կրնար օգտուած ըլլալ անոնցմէ: Այս եւ մեր
ուրիշ մասնաւոր ջանքց չնորհիւ այդ մեծ բառարանի գիտական
մասը չուրի մերինն ամբողջութիւնը ու մանաւանդ ճշգրտութիւնը
Հոս տեղը չէ անշուշտ օրինակներ եւ ապացոյցներ յատալ բերելու:
Տէմիրճիպաշեան բառգրքի խօսքը չենք ընելք, քանզի անթերի եւ
կատարեալ ընդօրինակութիւն մ'է այն մեր բառարանի տմէն մասե-
րուն: Հեղինակը՝ զոր կը սիրենք ու կը յարգենք, կ'երկայ թէ մա-
մանակը ունեցած չէ լաւ աշխատասիրութեամբ երկ մ'աւտագրելու:

Ա. ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

ՈՒՅՑ Գ'ԵՐՐԱՆ

Հաւատարութիւն, — կը պոռան շատ մը կիներ ու կը մօռնան
հին, հին պատմութիւնը:

Աղամին մէկ հոտիկ կողին սկիւրէն ետն շինեց Աստուած:
Ետն երախտադիտական զգացումներով լեցուած՝ խնձու հրաձգեց
Աղամին: Երկու քնին ալ կերան: Աստուած անոնց պատուիրած էր
չուտել այդ պտուղէն, ինչպէս որ թիշկը շաքարախտ ունեցողնե-
րուն կ'արգիլէ շաքարի գործածումը: ասոր մէջ տարօրինակ բան
չկայ: Բայց Աստուած բարկացաւ, եւ իրաւամբ, ո՛չ թէ խնձ. ք. ու-
տելուն՝ այլ խօսք մտիկ չընելուն համար ու պատժեց զանոնք:

— «Յաւով զուակ ծնանիս» ըսաւ Եօային:
«Իսկ դուն երեսիդ քրտինքովը հացդ ուտես» հրամայեց Ա-

ղամին:
Անոնք որ մինչեւ այն պահուն «մերկ էին ու չէին պժշտար»
սկսած շոքեցանք զրա՛յ մտածել, զգացին վիճակներն եւ որովհե-
տեւ ո՛չ կերպաս կար, ո՛չ ձեւմակեղէն, ո՛չ դերձան, եւ ո՛չ ալ ա-
սեղ՝ թղենիք մը տերեւներ, կտրեցին ու մասամբ ծածկուեցան:
Այն օրը ահա ծնաւ ամօթը եւ պէտքը ու պտոնց հետ՝ կեանքի կը-
ռիւր: Արեւի մնացիւր դերին մէջ ու եւս իրենին՝ ինչպէս նաեւ ա-
նոնց յաջորդները՝ երկաթ, երկար տարիներ զարեր, մինչեւ որ օր
մը՝ աղմուկ մըն է բրթաւ «հաւատարութիւն» ազատակեցին
կարգ մը կիներ, «ազատարութիւն» երկրորդեցին ու բիշներ, «ինք-
նագլուխ պիտի դործենք, մենք խելք ունինք, ոյժ կարողութիւն,
հեղինակութիւն, հմտութիւն, կը բաւէ օրհափ ապեն որ գլուխ ծը-
նեցինք ու զորք մերձակաբութիւնը շահագործեցիք, մեր իրաւունք-
ները մեղի առէք, ազատ թողէք մեզի ու մէջտեղ ելեք, պիտի
մրցինք ձեզի դէմ»: Նոյնիսկ ծայրայեղներ օր մը կարող են երեսնուս
պոռալ օդաք զաւակ բերէք, մենք ալ ձեզի հաց . . . »

Պահ մը կարելի սեպեցէք այս հնթադրութիւնը ու աչքերնուդ առջեւ պահեցուցէք . . . տեսարանը:

Ֆէմինիստ անունով վիրտեցին բոլոր իրենց անհեթեթ պահանջումները: Ի՞նչ անուշ բառ՝ ֆէմինիստ, — կանացի բոլոր մը ունի, որչա՛ի անիմատ սակայն: Եւ կամ ես որքա՛ն միամիտ որ չեմ հասկնար թէ ի՞նչ կուզեն աս կիները, ո՞ւր կ'երթան:

Կուզեն թողուլ նրբութիւնը ու բրտանալ, թողո՛ւլ զգուելի շրթունքները ու պիտեցնել եզերել, թողո՛ւլ քնքոյ՝ ձեռքերը ու կաշիով պատել: Ի՞նչ բացատրութիւն տալ աս ամենուն: Հէք այր մարդկութիւնը ի՞նչ չէ ըրած աս ապերախ սեռին համար. Թափշներու, շղարշներու մէջ կը պարուրենք, մետաքսներու մէջ կը քնացնենք, համոյրներով կ'արթնցնենք, կը պաշտենք զիրենք, լատիշոյնը ուսուցիչներուն իրենց կը հրամցնենք, թռչունի կաթով կը սնուցանենք, կը զրկենք ո՛ր չի յոգնին, ի հաշկին զետին կը պառկինք որ ցեխը չի կոխեն, կը ծնրալըենք առջեւնին, կ'աղօթենք անոնց համար, մեր շունչով կը տաքցնենք, ու ծաղիկփունջով կը շոյենք, կը մտածենք, կ'ախտաւորենք, կը յոգնինք, կը տքնինք, կը քրտնինք: Յերեկը անո՛նք են մեր մաքերուն մէջ ու գիշերուան մեր երազներուն դիցուհիները, անոնց համար կը սիրերգենք, կ'աղերսենք, կեանքերնիս կը վերջացնենք երբ յուսահատինք ու զիւրար՝ եթէ պէտք ըլլայ: Ծովերուն վրայ կը ծիծաղինք, լեռներու խորտուրորտութիւնը կ'արհամարհենք, կ'երթանք, կ'որոնենք, կը մաքառինք իրենց համար, իրենց մէկ հալածածքին համար, իրենց մէկ յալածին ի սէր: Ամէն ինչ կ'ընենք, ովկիանոսներուն մէջ կը խեղդուինք, լեռն գահավէժ կը գլտորինք իրենց թթուանոյ՝ հրապոյրներէն մասնավճար մը առնելու տենչով, անոնց տիրանալու զգլխիչ հեռանկարով:

Ու թողուլ բոլոր աս ամենը, անտեսել մեր պաշտումը, հիացումը, յոգնութիւնը, անձնութիւնը, ըլլալու համար ի՞նչ ըսէ՛ք կ'աղաչեմ, բժի՞շկ, մարդկութեան աղտոտ վերքերուն մէջ թաթխելու իրենց փայփայելի ձեռքերը. փառաբառո՞ն, անհամաձայնութեան ու բողոքի ձայներով վերաւորելու համար իրենց փափուկ լսողութիւնը. երկրախոյզ, վայրենի դաժաններու ձանկերուն մէջ նետուելու, հաշուակա՞լ՝ թիւերու թոհուրհին մէջ մոլորելու. եղբայրսփա՞ն իրարու խօսք չի հասկնալու՝ եւ վերջապէ՞ս կառապա՞ն զոյգ մը ձիւք սանձելու. երբ իրենց ձեռքն է արգէն՝ բոլոր այր մարդկութեան սանձը . . .

Ի՞նչ ճաշակ, ի՞նչ քմայք . . .

Գիտեմ վրաս պիտի խնդան այրանման կիներէն չատեր, ագիտութեանս վրայ պիտի արգահատին, ապառաժէ պիտի երեւի իրենց ըմբռնողութիւնս որ չեմ հասկնար բարձրութիւնը իրենց զաղափորներուն: Իսէալնին, նպատակնին ինձմէ չատ վեր ըլլալուն, խրոխտ

ակնարկ մը պիտի նետեն՝ Կէպի եւ վարձ ինծի պէտք չաճածին վրայ, մինչ իս հրացիկ պիտի գիտեմ զիրենք՝ իրենց պատուանդաններուն վրայ՝ որովհետեւ անոնք ստեղծուած են մեր հրացու մը զրաւելու, սիրելու ու սիրելու ակտիւ փափաքին։ Ուրեմն ես թող ըլլամ միամիտ, եւ սակայն դարձեալ կը հարցնեմ, ի՞նչ կուզեն ո՞ր կ'երթան Եւրոպայի մէջ։

Լ. ԼԱՐՄԵՏԵՆ

ԼԵԶՈՒԻՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

Վերլուծելու եւ ընդհանրացնելու կարողութիւնը՝ մարդկային յառաջդիմութեան գլխաւոր պատճառներէն մէկն է անշուշտ։ Մարդուն ու անասունին միջեւ գտնուած այդ աչքաու տարբերութիւնը՝ զինք բացառիկ էակ մը հանդիսացնելով, իր հասկացողութեան առջեւ բացած է անոռման ասպարէզ մը։ Այդ իմացական մենաշնորհ արդիւնքն եղած է անշուշտ լեզուին ստեղծումը։ Այն վայրկեանին որ մարդ կրցած է զանազանել իրերու եւ իրողութիւններու գաղափարը՝ որոշելով զանոնք բաղկացնող տարրերը, շատ քնակաւ է որ յաջողած ըլլայ նաեւ գտնուի որակել լուսաւորել յորջորջումներով, ինչպէս որ կ'որոշէր զանոնք այն տպաւորութիւնով, զոր անոնցմէ իւրաքանչիւրը կ'արտադրէր իր ուղեկային գործարանին վրայ։

Բայց անկարելի պիտի ըլլար մարդկային քաղաքակրթութեան անդրադոյն դարձացումը բացատրել, թէ որ մազդ չունենար նմանողորձեան բնագոյր՝ իրականացնելու համար այն յառաջդիմութիւնը բոլոր ո՞րոնք առակ էր իր ուղեկային կազմութիւնը։ Չի կայ մէկը որ մասնակցութեան քով նշմարած չըլլայ քննադրի այդ ուժը։ Բոլոր անոնք որ տղայ կրթած են, գիտեն թէ ի՞նչ մեծ տեղ մը կը բռնէ ան՝ դաստիարակութեան միջոցներուն մէջ։ Առանց այդ բնագոյրն լեզուին յաւանդումը՝ անհուն միջոցի մը պիտի կարօտէր ներկիւն նորն իսկ երթադրել թէ զուրկ այդ օգնութիւնէն, պարզ գազադարներու եւ զգացող մներու բացատրութիւնէն անդին չպիտի կրնար անցնիլ մարդ։ Հետեւաբար մարդկութիւնը խորասուզուած պիտի մնար քարքարոտութեան խաւարին մէջ։

Դժուար է գէթ մերձաւ որպէս ճշգրել ինչ որ նմանողութեան բնագոյրն կը պարտի նախաւոր լեզուին ստեղծումը։ Քանի մը անձեր քննադատին (onomaioptee), այսինքն ուղղակի աղմուկներու նմանողութեան մէջ նշմարած են բոլոր լեզուներու միակ աղբիւրը։ Ասիկա, անշուշտ ակնհերս, չափազանցողութիւն մըն է։ Սակայն, ստոյգ է նաեւ որ կարգ մը գործողութիւններու յատուկ մաս մը բառեր

չառ ժողովորդներուն քով զեւ պահած են ձեռք մը որ զանոնք փոշի
ղակաւորէ այդ ծաղու մին։ Որոտում փոթորիկը ջուրի դղչիւն, կրա-
կի ճարճաւորն, նետի չկահին, տերեւի սօսափին, հովիւսու լուսի
նայանակող բառերը։ շատ մը լեզուներու մէջ կը պահեն առանձն
նայաւորութիւններ որոնք կը յիշեցնեն իրողութիւն միջոցով ա-
կանջին վրայ յառաջ եկած ապաւորութիւնը։ Կենդանիներէն շատե-
րը անանկ լանտներ ունին, որոնք ճշդապէս կը յարմարին անոնց
վայրերին։ Այս տեսակ բառերու գոյութիւնէն ներքի է ենթադրել
օրինաւորապէս թէ ժամանակին ասոնց թիւը շատ աւելի ստուար
էր։

Բայց բառերու որոշ ու ասեմանափակ մէջ մասին վրայ նմանո-
ղութեան ազդեցութիւնն ընդունելով մէկտեղ, չենք կարծիք թէ,
լեզուներու միակ ազդեցութիւնը չափաւոր է։ Ըլլայ որ լեզուները
լեզուներն աւելի ճիշդը յօդաւոր խօսողութեան ծնունդը կը բա-
ցատրուի մանաւանդ մարդուն ուղեղային կազմութիւնով։ Ինչպէս
ըսինք, խօսիչն անկարելի պիտի ըլլար, թէ որ մարդկային իմացա-
կանութիւնը իր տպաւորութիւնները վերլուծելու համարն ունի
ընդհանուր զարգացում։ Կարողութիւնը չունենար Ասկից զատ արդի
զիտութեան զննութիւններով հաստատուած է թէ մարդկային ու-
ղեղը խօսողութեան մասնաւոր գործարան մը կը պարունակէ ու-
ղեղային ձախ կիսագոնի մէջ անձուկ մասին մէջ։ Երբ այդ մասը
լինաստի մարդ չի կրնար խօսիչ սակայն կը հասկնայ բառերու ի-
մաստը։ Հետեւապէս այդ գործարանը պէտք չէ չփոթել վերլուծիչ
գործարանին հետ։

Այդ մասնաւոր գործարանի գոյութիւնը հաստատուել է վերջէս
հարկ չի մնար զարմանալու մարդուն բացառաբար խօսելու կարեւ-
րութեանը վրայ։ Կարծէ, սակայն, գիտնալ թէ զօրութեանական վիճ-
ճակէ ներգործական վիճակի մէջ զրոհեցաւ ան։ Այդ հայեցակէտով
ձայններու նմանողութիւնը իսկապէս կարեւոր դեր մը խաղցած է
Շատ հաւանական է որ ան ընձեռած ըլլայ չուկեալ խօսելու գոր-
ծարանին հաղորդելով ստալին շարժումը։

Ասոր ապացոյցը կը տեսնուի ծնունդով խօսելուն երեք ի-
րենց մէջ յօդաւոր լեզու մը չկրնալ ստեղծելուն մէջ։ Թէ որ այդ
բանին համար վերլուծելու կարողութիւնն ու ուղեղային գործա-
րանը բաւական սեպուէին լսողութիւնէ զրկուած մարդն, ուրիշ
ինչ ու զատապարտուած ըլլար այսօր միայն շարժումներով բացա-
ւորելու իր մտածումները։ Անը համար չի կրնար հասկնալ իր շուր-
խօսուածները որովհետեւ չի կրնար Անհունապէս անկատար ուղե-
ղային գործարաններով հախաւոր մարդիկ թիւ յաջողեր ան յօդա-
ւոր լեզու մը յօրինելու առանց իրենց լսած ձայններու օժանդակու-
թեան։ Ինչ ու մեր օրերու մէջ ալ չկրնան ատանի հրաշք մը գործել
մի միայն անոր համար որ զրկուած են լսողութիւնէ իսկ ընդհա-

կառակը, թէ որ այդ զգայարանը՝ յասկացուցիչ պատճառն եղած է լեզուին կազմութեան, քանի որ շուրջներին ձայներ լսելով, մարդիկ ալ ձայներ արտադրեցին, հաւանական չէ որ, նմանողութեան բնագործն անհունապէս զօրաւոր եղած այդ ժամանակներուն մէջ, իրենց արտադրած ձայները նմանցուցած ըլլան իրենց յաճած ձայներուն:

Երաժշտութիւնը հոսովու կերպով ազդելով մարդկային զգայականութեան վրայ, կ'արթնցնէ հզօր ու կատարեալ զգայութիւն: Զայնելու մէջ թրթռականութեան մոտեցողութեամբ կայ, որ անվերջապէս հաղորդուի ֆիզիզականամէն գոյժարմաւորութեան: Եւ որայից թրթռութիւն իսկ կ'արտադրէ զանազան զգացումներու մտածողութիւն, որոնց ֆիզիզական տպաւորութեան հետ ու նեցած արածարմանական աղբրն հասկնալը դժուար է: Զարմանալու չէ, ուրեմն, որ արտաքին ձայներն ու աղմուկները նման արդարքներ յոռալ բերած ըլլան նախաբար մարդերուն մէջ, որոնք աւելի կամ նուազ նմանցուցած յորջորջումներով արտայայտած են այդ ձայներէն կոտ աղմուկներէն իրենց կրած տպաւորութիւնները:

Նմանողութիւնը վաղնջական լեզուներու մէջ ալ կը նշմարուի հաւասարապէս ականերու հետքերով: Հին գրականութեան մէջ, Եւրապական մեծ կակ տեղ մը կը բռնէ նմանողական բանաստեղծութեան գրեկները, որ գործողութեան ու տեսարանին տպաւորութիւնը կ'արտայայտէ: Կլասիկական ու ձայնի պատշաճումով: Դժուար չէ նոյն այդ սեռի օրինակները գտնել՝ դասական գրականութեան ու վերջին դարերու երաժշտութեան մէջ: Այս հայեցակէտով իսկ կարելի է հետաքրքրական ուսումնասիրութիւն մը ընել այն սկզբունքին նկատմամբ, որ մեռեալ լեզուներու մէջ, ո՛չ միայն բառերու կազմութեան, այլ նաեւ շարակարգութեան վրայ կ'իշխէ:

Ամէնուն ծանօթ է, այս տեսակէտով հին ու նոր լեզուներու միջեւ գտնուած աչքաւոր տարբերութիւնը: Արդի սովորոյթը կը հրաւայէ գրեթէ անփոփոխ շարահասութիւն մը, որ միայն փոփոխականական կրկնակներով սահմանուած է: Ու այս կարգը կ'անշուշտ ուսնենք տալիսականական, ինչ որ կը թոյլատրէ մեզ հետեւցնելու թէ, հիներու նախընտրած կարգը՝ անտալիսականական էր: Մինչեւ անգամ շատերը կը կարծեն թէ Յոյներն ու Լատինները պատահաբար, լատերը կը ցանէին՝ ունկնդիրներուն կամ ընթերցողներուն ձգելով զանոնք ճիշդ իրենց տեղն ագուցանելու հոգը:

Սակայն, ճշմարիտն այն է որ, հին լեզուներու մէջ, նախագաւազական կազմութիւնը կատարելապէս կանոնաւոր է: Նմանողական յօրինումներէ անտարբեր ընդհանուր օրէնքն է՝ իրերու շարժումն անգամ ի վեր հանել: Իր կարգը՝ ժամանակագրական կարգն է: Ինտերը, քայլ առ քայլ, տեսարանին ու գործողութեան ընդլայնումին կը հետեւին՝ աչքի խաղի բերելով զանոնք ինչ որ ունէ:

շփոթութիւն կրցած է ձգել այս գործողութեան ընթացքին վրայ, այն ալ աւելի կամ նոյն ազանգիտակից միջամտութիւնն է զրազե-
տին ինքնութեան որ շատ յաճախ անգիտակցաբար կամ կամաւորա-
պէս, ժամանակագրական կայգին տեղ կը դնէ անհասական զգա-
յութեան կարգը ԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ նմանողութիւնը փոխանակելով
ենթԱԿԱՅԱԿԱՆ նմանողութեան հետ։ Նկարագրած տեսարաննե-
րուն ու արարուածներուն մէջ ժաւեր կան որոնք միւսներէն աւել-
լի աւագնորէն աչքին զարկած են։ Ահա ատո՞նք են որ, բնականա-
բար, ու ինքնաբերաբար, առաջին տնգամ իր երեւակայութեան կը
ներկայանան։ Ուստի, պատիւի տեղը անոնց կուտայ՝ միւսները
ստորակարգելով իր պարբերութեան մէջ, ճիշդ ինչպէս որ ստորա-
կարգ կը գտնուին անոնք իր տպաւորութիւններու ամբողջութեան
մէջ։

Մարդուն այս միջամտութիւնը անխուսափելի է սակայն, որով
հետեւ ատո՞վ է որ բանաստե՞ղծ է ան։ Ու հոգ կը նշմարուի անոր
նշուլագեղ հանճարին նկարագիրը, իրերու եւ իրողութիւններու
ժամանակագրական կաբգին անփոփոխ պահպանումը՝ տպահովաբար
պիտի ջլատէ՛ր Արուեստին սլացքը՝ այսինքն անհասական դրոշմը
ուրեմն անգամ մըն ալ կրկնենք թէ՛ նմանողութեան ազդե-
ցութիւնը։ Բառակայական թէ՛ ենթակայական, պարբերութեան,
բառերու շարակարգութեան մէջ իսկ կը տեսնուի որդշապէս։

ՄԻՆԵԱՆ ԽՍՊԻՐԵԱՆ

Ռ Ո Ւ Զ Վ Է Լ Թ

Թէոտոր Ռուզվէլթ ծնաւ 1858ին Նիւ-Եորքի մէջ։ Ուրեմն գալ
տնորի յիսունը պիտի թեւակոխէ։ Զօր... որ կազմուածք տեսնան
մարմնով եւ հոգեով, բայց քիչ մը արտասովորին հակամիտեալ է,
ինչ որ պատահելութեան հասակէն ի վեր իր յատկանիշը կ'կազմէր
անով մեծցաւ, իր հայրենի երկրին ամենարարձր փառքին հասաւ եւ
անով ալ իր ասպարէզը պիտի խորտակի։

Ռուզվէլթ րարձր կրթութիւն առնելու փառասիրութիւնը չու-
նեցաւ։ Դեռ պատանի էր երբ ձգեց հայրենի տունը եւ դնաց Վաշին-
գթոն (Միացեալ Նահանգաց արեւմտեան կիսաւայրենի գաւառները),
հոն մեծ ազարակներով մէջ՝ ծառայելու համար։ Տարիները բոլորե-
լով, ճաննցաւ երկրորդ եւ մարդկիւր եւ սկսաւ իր հաշուին տուեալով
զբաղիլ։ Քիչ ատենէն՝ բաւական մեծ հարստութեան տիրացաւ եւ
յետոյ գնաց հաստատութիւն Նիւ-Եորք։

Ռուզվէլթ ծանօթ էր միայն մասնաւոր չըջանակի մը մէջ։ Իր
քաջ որսորդ եւ սքորթսմէն, շատ բարեկամներ ունէր։ Առիթ չէր

փախցնէր իր սկզբնական զգացումները յիշեցնող գործեր ընելու եւ յաճախ կ'երթար այցելել արեւմտաքի գաւառները, որոնց անսառնոտ լեռներուն անմատչելի ժայռերուն, ամէն տեսակ վայրերի բնակիչներու սիրահար էր եւ կ'մնայ դեռ այնպէս:

1898ին, երբ Միսցեալ Նահանգաց եւ Սպանիոյ մէջ պատերազմ ծագեցաւ, Ռուզվէլթի բնավորումները նոր ասպարէզ մը դուան: Չէր բաւեր ոչնչացնել սպանիական նաւատորմը: Յամաք զինուոր հանել եւ թշնամին դարնել պէտք էր նպատակը իրականացնելու համար, մինչդեռ ամերիկեան ցամաքային բանակը գոյութիւն չունէր եւ հապճեպով կազմուած գունդերու հրամանատարները թանկագին ժամանակ մը կ'կորսնցնէին, իրենց անձնական զրպանը լեցնելու միջոցներ խորհելով:

Ռուզվէլթ իր գերազանց սուր զատողութեամբ, պարագային պէտքը չուտ ըմբռնեց: Բարեկամներու իմաց տուաւ իր դիտարորութիւնը, հեծեալ կամաւորներով պատերազմի դաշտը երթալու: Բազմաթիւ զաղափարակիցներ գտաւ Նիւ-Եորքի բարձր գասուն պատկանող երիտասարդներուն մէջ: Այսպէս Ռուզվէլթ մեկնեցաւ, պատերազմական նախարարութենէն բոլորովին անկախ կերպով եւ դնաց զարնել սպանիացիները որ Սանթիակոյ մէջ ամրացած էին:

Նոյն քաղաքին ծովասորչը ապաստանած էր Սպանիոյ նաւատորմը, որ Արմատայի մը ստուերին կ'ըմանէր: Յամաքէն սեղմուելով, այս թշնամի նաւերը դուրս ելնելու հարկին մէջ գտնուեցան եւ հոն ջարդուկտոր եղան: Քաղաքը այլեւս զիմաղբելու որ եւ է միջոց չունէր, կ'մնար իրեն անձնատուր ըլլալ: Սանթիակոյ առումով պատերազմը վերջացած էր: Յաղթողը ըլլալու փառքը պատկանեցաւ այնչափ Տիւրի, որ Գալիթէի մէջ, հեռուն Ֆիլիպեան ավանց վրայ կ'գտնուէր, որչափ Ռուզվէլթի որ իր անձնակոն ծախքով կամաւոր հեծեալներ տարած էր ի Սանթիակո եւ ազգին բարոյական զօրութիւնը բարձրացուցած:

Ռուզվէլթ իր գործը տեսնելէ վերջ շուտ մը վերադարձաւ եւ ի վարձատրութիւն իր ծառայութեան Նիւ-Եորքի կառավարիչ անուանուեցաւ: Ռուզվէլթ այսպէս մէկէն ահագին ժողովրդականութիւն չահեցաւ եւ ստալնական քաղաքական անձնաւորութիւն մը եղաւ:

Յաջորդ տարին, 1899ին, նախագահի ընտրութեան համար պայքար կար Ռուզվէլթ մասնակցեցաւ եւ փոխ-նախագահ ընտրուեցաւ: Տարի մը վերջ Մաք-Բէնլիի յանկարծակի մահուամբ, Ռուզվէլթ անոր օրինական յաջորդը եղաւ:

Ռուզվէլթ, ունենալով հանդերձ բարձր տաղանդ, ամերիկեան նախագահի մը համար պէտք եղած յատկութիւնները չէր միանցել իր մէջ: Առանց սպանիական պատերազմին, որ իրեն առիթ տուաւ ժողովրդականութիւն չահելու եւ վոխ-նախագահ ընտրուելու, ան

երբէք նախագահ չպիտի ըլլար հաւանականաբար, որովհետեւ իր բնութեամբ անկախ էր, կռեակցութեան մարդ չէր, մինչ, այդ երկրին մէջ իշխանութիւնը կու տակցութեանց կը պատկանի, բացարձակ կերպով:

1904ին Ռուզվելթ վերընտրուեցաւ, որովհետեւ մինչեւ այն ատեն հանրային գիծերու մէջ (սակ էր եւ իրականութեամբ) թիւնը կերարկելու որոշողութիւնը չէր ունեցած: Թիւ ժամանակի մէջ Ռուզվելթն որ հովեր անաւ եւ հետզհետէ միտեցաւ անել ճամբու մը մէջ, որ 1907ին անմոռանալի քրտիք յառաջ բերաւ: Բրախէն վերջ, Ռուզվելթը ճառը խորհրդարանին եւ պատուիրակաց ժողովին մէջ եկաւ անգամ մը եւս հաստատել թէ ան միտք լըբնում մը ունի անտեսական դործոց վերաբերութեամբ եւ թէ դժամանց մէջ իր ունեցած նախնական թերութիւնները սրբագրելու անկարող է: Իր ճառը պաղ ընդունելութիւն մը դուռ ախշաւ պաղ ուր սակարանը բոլորովին անտարբեր մնաց, հակառակ իր լէմ եղած ահազին սպառնալիքներուն, որ Ռուզվելթի գրիչէն կելնէին:

Տեսնենք թէ վալ տարի այս գուշակութիւնները պիտի իրականանան, ինչպէս իրականացան ժամանակին: Չէմպէրլէյնի վերաբերութեամբ մեր ըսածները⁽¹⁾:

ՏԻԳՐԱՄ ԱՍՅԱՍԵԱՍ

ՏՈՄԱՆԵՐ

5

Թէ պոլսահայ գրականութիւնը «մեծ առաւելութիւններ» կը ներկայացնէ այսօր, «մանաւանդ քրտիկաւորմամբ ուրիշ ճգնաժամ միջավայրերու հետ» -- աղօտ բացատրութիւն մը, թէ «իւր յատկութիւններուն եւ թերութիւններուն համեմատութիւնները մեզի ապացնող յուսահատութեան մը չեն մատնել», -- ահա յայտնութիւններ որոնց տակ արկշտեմը կը հարդամ համակրելի ստորագրութիւնը Ջապէլ Եսայեան:

Ծիւղ ինչպէս արդար հասում մը, չըսելու համար գայթակղութիւն մը պիտի զգային ուղղափառ հաւատաւորներ, եթէ յանկարծ հեթանոս մը կամ հերետիկոս մը մուտք գործէր իրենց սրբազան բաղնիքներ, եւ, համարձակէր քննադատական ահիտրի մը նետել անոր կերտուածքին կամ թերեւս գոյութեան իրաւունքին վրայ, արդի պոլսահայ գրականութեան մասին յայտնած քանի մը նկատողութիւններն՝ անսակ մը գայթակղութիւն պատճառած ըլլալ կը

(1) Տես Impartial 1903-10-14 հոկտեմբերի 9 քերթերը:

թուին: Եւ ասիկա՝ նոյն ինքն Տիկին Զապէլ Եսայեանի խոստովանութեամբ:

Վանխակալ յարմար ինչ անբաղձալի կացութիւններու ծնունդ կուտայ յաճախ, եթէ ոչ միշտ:

Եթէ Տիկին Եսայեան չարժանիք չունենար վերաւորուած արժանապատուութեան մը հետեւ որչափ արտմտութիւնը, եթէ աւելի պաղարիւն պահուած մէջ ստորագրած քլար շարքը իր փյն դիտողութիւններուն ուր իւրաքանչիւր ազդիւ պատասխան մը տալու կանխորոշ ձգտումը կը մասնաւոր թերեւս ատիժ չունենայի կրկին անհրաժեշտ անփութակ շարժումներուն վրայ զոր պոլսահայ գրական գործունէութիւն կը կոչեն օսողափառ գրիչներ: Եւ առանց ո՛ր եւ է թուեալ հետապնդութեան, աննախապաշար դատումով, ու իւրաքանչիւր պարզերութիւն անկախ խորհրդածութեամբ կշռած՝ ստորագրեր էի ասոյն քանի մը ատղիները, զոր ա՛յնքան անիրաւ կը պոռնէ Տիկին Եսայեան:

Մենք՝ դժգոհներս վարժուած ենք քիչ մը շատ փորձայելու իրերու իսկութեան վրայ վերլուծելու պայքարներն ու հետեանք չենք: քողազերծ ընելու իրականութիւնները, իրենց կոպիտ մերկութեանը մէջ, իրենց իսկական արժէքին վերածելու բոլոր երեւոյթները:

Այս տեսակով ունակութիւն դարձած է մեզի համար եւ սակաւապէտ խառնուածքներու տաճութիւնը կամ ցասումը՝ չի կրնար մոռցնել մեզ այդ ապերախ — գայթակղելի՝ ունակութիւնը: Մասնաւոր ճիգեր ընելու պէտք չկար՝ դիտելու համար թէ շարժում ո՛րքան տարածուն հանգամանք մը առած է եւ թէ՛ լուրջութիւնը՝ այս պարագային՝ ո՛րքան համարժէք պիտի քլար ինքնապատկերութեան պակասի:

Ու մինչ կ'սպասէինք որ համակրելի տաղանդներ՝ որպիսին Տիկին Եսայեան՝ իրենց հասուն անհատականութեան ուժը նուիրէին բոլոր բորբոսներուն եւ զօսացումներուն արմատաբի մաքրագործութեան համար, կ'ամբաստանեն մեզ թէ՛ անիրաւ ու անփափուկ դատողութիւններու կ'ենթարկենք պոլսահայ գրականութիւնը, թէ ուխտեալ պայքար մը կը մղենք:

Օ՛ր, բայց ասիկա յուսահատական է:

Պահանջել որ երկարագի համբերութեամբ մը գոհմանք ինքնագործ սահմանափակութիւններու, ճախնային հասկացողութիւններու եւ նիւար փառասիրութիւններու դէմ, պահանջել որ բնազդական առելութիւն մը չզգանք բոլոր ասոյն շարժումներուն դէմ ուրոնք կ'սպառնան խաթարել պողափարային չփնդութիւնները, իտէալ խոյանքները:

Բայց գոնէ Տիկին Զապէլ Եսայեան պէտք չէր որ մեզի թելադրէր այսպիսի բարեմիտ պատուէր մը:

Հինքերը ոճ մը ունին, որ մինչեւ այսօր կը գործածուի անփոփոխ. — «բացառութիւնները յարգելի են»։ Եւ ինչպէս որ Թերեւս կը ապաստեն որ այս տեսակ բացատրութիւն մը գործածէի որովհետեւ, իրապէս այդ բացառութիւնները գոյութիւն ունին, եւ միամիտ յայտնութիւն մը պիտի ըլլար ըսել՝ թէ Տիկին Եսայան ալ մէկն էր այն շնորհալի գարտուղութիւններէն, որոնք Բայց պոլսնայ գրականութիւնը առնել իր այդ մէկ քանի թանկագին բացառութիւններէն, եւ անոնցմով զատել զայն, — ահա թէ ո՛րը պիտի ըլլար մանկուհակ լաւատեսութիւնը, բուն անգիր տակդութիւնը։

Չեմ գիտեր թէ որո՞նք են այն ցանկալի երեւոյթները որոնք «վերջնապէս ճշմարիտ պոփուկութիւններ կուտան», դժգոհութեամբ հաստատեղծութիւնը, Տիկին, խեղկատակ գովքերով ինքնահաճ սովեստութիւններով, թո՛ժա յափշտակութիւններով է գլխաւոր գութեան մը գարձուցներ են ըոյլ մը մանկկաւիկներ, եւ դուք կ'ըսէք թէ պոփուկայ զրականութիւնը ճշմարիտ պոփուկութիւններ կուտայ:

Վէպը, Տիկին, միամիտ արկածախնդրութիւններու, հասարակ
գիպպորութիւններու անտենդ, զաղափարազուրկ, Նլատ, չար
հրաւորութիւն մը եղած է՝ ահա, եւ դուք կը գրէք թէ «պոլսանայ
գրականութիւնը ճշմարիտ գոհունակութիւններ կուտայ»։
Քննադատութիւնը, Տիկին, փոխադարձութեան օրէնքին վրայ
հիմնուած պայմանագրութեան մը լոռնաչափերը հագած է, եւ դուք
ձեզի թոյլ կուտաք յայտարարելու թէ «պոլսանայ գրականութիւնը
ճշմարիտ գոհունակութիւններ կուտայ»։

Թերեւս այս բոլորը առժամեայ բաներ են, եւ մենք պատճառ
մը չունինք յուսահատելու:

Բայց այս բոլորէն վեր՝ կալ բուն շարաւր, բարձրագոյ իրականութիւնը որ սկզբնապատճառն իսկ է միւս բոլորին:

Դուք պիտի ուրանալի՞ք անպարկեշտ, նինգաժէտ տրամադրու-
թիւնները որ կան գրականութեան բուն զերին հանդէպ:

Դուք պիտի ներշնչեք այն քառամեկի անհասկացողութեան որ կը տիրէ անոր իսկական նշանակութեան մասին:

Ու պիտի մոռնայ՝ ք այն թեթեւ , մանկական հայեցողութիւն-
ները, եւ խառնութեանի խանդավառութիւնները որով կը նային ա-
նոր վրայ՝ պոլսահայ գրականութեան ջահակիրները, այսինքն ա-
նոնց ատուար մեծաւատմանութիւնը:

1875

— X —

Չեմ պիտեր, Տիկին, թէ ո՛րչափ կրցայ պարզարանել ինչ որ կ'ուզէի հասկցնել եւ ինչ որ դուք շատոնց դիտած էիք ապահովաբար, ձեր այնքան խորաթափանց սրտոտեսութեամբ:

Ամէն պարագայի մէջ, կը խոստովանիմ թէ կարելի չէ աւելի պարզ խօսիլ:

Այլապէս, հարկ պիտի ըլլար յատուկ անուններով խօսիլ, քիչ մը չափազանց արձակունակ բաներ ըսել, քօղքեր պատուել, հանգիստ որ համբաւներու անդորրութիւնը վրդովել, արժանապատուութիւններ խոցողել:

— X —

Հիմա ա՛յլ աւելի կը համոզուիմ թէ Տիկին Զապէլ նսայեան է եւ կը մնայ այն միեւնոյն աննենգ մաւորականը որ իր հարազատ խանդավառութիւններուն մէջ՝ կը մոռնայ չըջապաքի սառնաշունչ ամայութիւնը՝ թերեւս բարեգութ ներդրամութեամբ մը՝ ու այնպէս կ'ենթադրէ թէ ամէնքն ալ իրեն պէս կը մտածեն, իրեն պէս կը խորհին Եւ իրեն պէս կը գործեն:

Եւ ահա թէ ինչո՞ւ դիւրահասկնալի սրանեղութեամբ մը՝ միայն «քննադատական անակնկալ մոնիթրներ», բառերու շոյլուրթիւն, à priori կարծիքներ, երգուեալ թշնամութիւն, լրագրական լրճները՝ նշմարել կը կարծէ այն քանի մը համեստ տողերուն մէջ դորս օտորագրած էի կատարեալ դիտակցութեամբ, եւ որոնց կառչած կը մնամ ուրիշ ամէն պատենէ աւելի խոր համոզումով:

— X —

Եւ ես ե՞րբ ըսած էի այնպիսի խօսք մը, որ անթաղիւ տար թէ պարտաւոր ենք անպատճառ կրել հիւսիսի ազդեցութիւնը, անոր արեւապետութեան ենթարկել մեր Արեւելքցիի հակումները:

Հակառակը, միեւնոյն «անփափուկ դատողութիւնները» չէ՞ի ըրած բոլոր ստրուկ նմանագործութիւններուն, բոլոր կապկային շարժուածքներուն համար որոնք այնքան լայն խրամապ մը բացած են մեր բնատոհմիկ գրականութեան կողքին:

Բայց եթէ ազդու իլը արեւելական է եւ թելադրուիլը անխուսափելի, այն առան ո՛րչափ ցանկալի էր որ հիւսիսի երեւութապէս սառնաշունչ հոգին ըլլար մեզ խանդավառող, որ անոր արբագործ ատրուշանէն ուժ առնէին մեր ընդարմացած, համբակ թեւաբախումները:

Եւ խառնուածքին գալով, նոր խօսք մը չպիտի ըլլար ըսել թէ՛ սաքսոնեան, սքանտինաւեան կամ մանաւանդ անլանկան խառնուածքը շատ աւելի մօտ է մեզի, չա՛տ աւելի խոր յանկուրթիւններ ունի մեր հոգեկան տրամադրութիւններուն, մեր հասարակական ըմբռնումներուն եւ՝ ձգտումներուն հետ քան լատին միտքը, ու

մանաւանդ անոր ամենէն սնամէջ բջիջները, որոնք՝ քիչ մը տարա-
մեծօրէն՝ մեր սիրական կաթնաղբիւրը դարձած են ահա տասնեակ
տարիներէ ի վեր:

Դեռ կանոնէն է, քիչ մը մէկ կողմն նկատելու համար այդ վար-
ձու ստինքները, որոնցմէ անխտիր ու անզանազան ծծեցինք մեր
հարազատ կաթը մօռնալու աստիճան:

Դարձ մը, Տիկին, խիզախ, անվերապահ դարձ մը: Ահա անյե-
տաճգնի պահանջը զոր պարտաւոր էիք չեշտել ձեր այնքան հմայիչ
տաղանդով:

Այդ դարձը . . . որչափ ցանկալի է ձեզի՝ հիմա եւ որքան
դժուար պիտի ըլլայ իր իրականացումը, որչափ աւելի տիպէն զիւ-
րին գոհունակութիւնները, բարեմիտ լատեփտութիւնները եւ սա
օրթոտութեան բարձր արական պիտութիւնները զգուշութիւն:

Թէ՛ Պոլսահայ գրողը ճշտմանի պահով թիւնը ունեցած է ան-
րապետող ձգտումէ՝ զորով մնալու չափաբացօրէն աներկմիտ խօսք
մըն է:

Պոլսահայ գրողը՝ իբրեւ կանոն՝ իսկապէս պարզ է օրոշը պի-
րապետող ձգտումէ: Եւ այդ անհատական ձգտումներն համապար-
թեանէն էր որ պիտի կազմուէր պոլսահայ գրականութեան քնդհա-
նուր ձգտումը, կամ գլխաւոր ձգտումները:

Բայց կա՛յ տիրող ձգտումը, եւ այդ՝ խեղդակալու ձգտումն է:
Անշուշտ լսած էք այդ պտտկերպից բառը, որ այնքան հոծ իմաստ
մը կը խտացնէ իր սղոթեման մէջ: Խեղդակալող, Խեղդակալու,
գրականութեան հետ զուարճանալու ձգտումն է պոլսահայ գրող-
ներուն տիրող յատկանիշը մեծամասնաբար:

Տիկին, Ես պիտի չըսեմ որ զէր մաքառել այդ խեղդոր ձգտու-
մին դէմ մեր զաղափարապաշտ գրագիտոհիի ահայեացքը ինչպէս
կընայ անվրդգի զիտեւալը քստմանի իրականութիւնը եւ նոյն իսկ
գոհունակութեան արժանի կէտեր գտնալ անոր մէջ . . . Բայց
չնորհալի գրապիտոհիին ուրիշ խօսքեր կ'ընէ խորխոր խօսքեր. «լա-
ւագոյն բան մը ըրած պիտի ըլլանք անորդակի՝ առաջադրութիւն մը
տալ է հետքը դժգոհներուն, հանդարտօրէն մեր ճամբան շարունակե-
լով»:

Հոգ չէ՛, Տիկին, մենք ալ մերինք կը շարունակենք:

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱԿԵԱՆ

Մեր Մեծ Գործակալներէն Լ. Արդոյ Բաժանարարներէն Կ'իւնդրենք
որ հասնին ժամ առ ժամ մաքրել իրենց առկա հաշիւները, յատկապէս
ճորձը չըջանի համար ալ իրենց յանձնարարութիւններն ընկալլ, որպէս զի
յապաղած մենք չպատահին թերթերու առաքման մէջ:

ԳԻՐԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ

Մ Ա Յ Բ Ը

Գիշեր էր, ձմեռ, ձիւնը կ'իջներ պտուաքելով մութ միջոցին մէջ ու կը դիզուէր տնակներուն վրայ, փողոցներուն մէջ, սարերուն կողնի վեր: Շինականները ամէնքն ալ թոնիրներուն բոլորափքն էին քաշուեր, թոնիրները առտու իրիկուն կը միայն: Օրերէ ի վեր զայլերը կատաղի դարձած էին ձմեռն սաստկութենէն:

Մարթանց պառաւ թամամի թոնրատունը լուռ էր այդ գիշեր: Ժամերէ ի վեր պառաւ թամամն ու ծերունի Գապէն նստեր էին դէմ դիմաց: Պառաւ թամամը խոր վշտի մէջ էր այդ օրը, ան երբեմն իր նայուածքը կը պտտցնէր թոնրատունը պատերուն վրայ, բայց յաճախ ան սեւեռած կը դիտէր իւր հիւանդ հարսը: Շարաթներէ ի վեր պառկած էր այդ հարսը, երբեք աղէկ չէր ըլլար: Օր մը ըսած էր թէ կարողութիւն չունի, ոտքերը կը կթոտին ու պառկած էր, անկէ ի վեր օրերը կ'անցնէին ու երթալով կը վատուէր: Վերջին երկու օրերը հիւանդութիւնը սաստկացած էր ու յաճախ կը դառանցէր:

Թոնիրը պաղ, մարած էր, տառուրնէ ի վեր այդ օրը չէին վառած: Հողէ ձիթկալը պատին վրայէն տխուր, աղօտ լոյս մը կը ցանէր թոնրատանը մէջ: Այդ լոյսին շնորհիւ ամէն բան կը տեսնուէր: Մէկ կողմը պատին տակը, հիւանդին անկողինն էր, մէջտեղը թոնիրն էր օրուն չուրջը բոլորուած էին պառաւ թամամն ու ծերուկ Գապէն: Իսկ պատերը այնքան մխտած էին, այնքան սեւ որ, թոնիրին շարունակական մոխիրէն, մարդ կը զարմանար:

— Կ'ըսեն, սկսաւ ծերուկ Գապէն հետաքրքրաբար գիտինը նայելով, գլուխը կախ, կ'ըսեն այս տարի ձմեռը խիստ պիտի ըլլայ . . . զուր տեղը չէ որ կուռնկները այնքան կանուխ դարձան այս տարի, անոնք գիտէին թէ ձմեռը ծանր պիտի ըլլայ:

Ծերուկ Գապէ ոտքերը թոնիրը երկարած դանդաղօրէն կը խօսէր: Սպիտակ մօրուք ունէր եւ թաղիքեայ սպիտակ տհալի գտակ մը որ կոնաձեւ կիջնէր զլիսուն վրայ: Պառաւ թամամը նախ պատասխան չտուաւ, շատ հոգը միայն հարցուց:

— Կուռնկները ըսիք:

— Այո՝ կուռնկները:

Երկուքն ալ լռեցին. դուրսը ձիւնը կուգար անդադար:

Էլի ձիւնը կուգայ . . . Աստուած ողորմի անտէր զարիպներուն: Ի՞նչ կընեն արդեօք հիմա:

Պառաւ թամամը աչուրները փեր ուղղեց. կոպերը կարմրած էին, մխտած գերանները կը տեսնուէին, բայց ձեղունը այնքան

բարձր էր որ, գետնափոր ըլլալուն պատճառով տնակը, մարդ խոր գուռի մը մէջ կը կարծէր ինչպէս լինէր:

— Մի լար, մի լար, մըմնջեց հայր Գապէ, տեսնելով որ կուլայ, մի լար, Աստուած ողորմած է:

Ծերուկ Գապէի այնպէս թուեցաւ թէ պառաւ Թամամը դարիպաները յիշեց ու անոր համար լացաւ: Բայց պառաւը շարունակեց իր լացը:

— Երախաս, երախաս, կը մըմնջէր, ո՞ւր մնաց հիմա, խեղճ էր ան, ան վատ տղայ չէր:

Նոյն պահուն հիւանդը վերմակը նետեց: Երևի տենցը սաստիկ էր:

— Ծածկէ, կը մտնա, ջան, ծածկէ, մըթմըթաց պառաւ Թամամը իր լացին մէջէն գլուխը աչն կողմը ուղղած, խիստ ցուրտ է:

Բայց երևի հիւանդը չի լսեց, ու շարունակեց բացը թողուլ իր հալած, ոսկոր դարձած բազուկները, Պառաւ Թամամը ելաւ ու ծածկեց հիւանդը վերմակով, ձիթկալին լոյսով կը զծագրուէր պատին վրայ իր խիստ կարճ հասակը, իր ահագին լաջակները որոնք մինչեւ յօնքերը կը ծածկէին եւ որ ահագին երեւոյթ մը կուտային գլուխին: Պառաւ Թամամը մութին մէջ միտեցաւ ու դուռը բացաւ: Զինը կուգար, մերձակայ տնակները կորսուեր էին ձիւնին տակ, դռներ առաջքը այնքան դիզուած էր որ կը սպառնար տնակը լեցուելու: Մո՛ւթ...

— Զինը ներս կուգայ, պոռաց ծերուկ Գապէն, կը մտնի, գողէ:

Ծերուկ Գապէի աչուրները կը փայլէին: Պառաւ Թամամը գոցեց դուռը ու եկաւ նստաւ տեղը:

— Այս տեսակ օր մըն էր որ մեռաւ, ձիւնը կուգար, մութ գիշեր էր, խեղճ միսուճար, մըմնջեց Թամամը:

Ու յիշեց երէկուան այցը դէպ ի դերեզմանատուն: Կիրակուտք էր եւ ան գացած էր Յարօի դերեզմանին վրայ աղօթելու: Զմեռը ո՞ր աստիճան սաստիկ էր եղած, ձիւնը ամէն կողմ հաւասար ծածկած էր: Յարօի դերեզմանը բոլորովին անյայտ էր եղած, թթենիի ծառին շնորհիւ կրցած էր անդտնել: Ու յիշեց Յարօն, անոր թուխ գէմքը, սեւ աչուրները եւ բոպիկ ոտքերը որոնցմով ան կը վազէր:

— Ինչքան լաւ էր, մտածեց, ու անմիջապէս իր միտքը բան մը լուսաւորեց: Իրեն այսպէս թուեցաւ թէ իր հարսը հիւանդ է որովհետեւ Յարօն մեռաւ, թէ անոր վշտին չէր կրցած տոկալ:

— Ա՛հ, խեղճ հարս ջան, դժուա՞ր է երախային մահը զոր ծըճուցեր ես, զոր մեծցուցեր ես... Երբ իմ Մկրտա մեռաւ, ես այն ատեն նոր հարս էի ձիւն քեզի պէտ իմ առջինեկս էր, եւ այնքան լացի...

Բայց չուզեց բարձրաձայն խօսիլ վախճալով որ իր հարսը կը լսէ:

— Բնացիր, ելիր յինացիր... մըթմըթաց հայր Գապէ ու անհե-

տացաւ վերմակին տակ :

Զիթկալը դեռ կը պլպլար թոնրատունը դեռ կը լռէր նոյն պահուն հիւանդը սկսաւ զոռնցել . « Դանիէլ ջան, տես խեղճ եմ . . . Յարօն, ա՛խ Յարօն . . . » Գիշեր էր եւ միշտ այդ ատեններն էր որ հիւանդին տենդը կը սասականար : Պառաւ թամամը սկսաւ վախնալ :

— Հարս ջան, հարս ջան, արթնցիր :

Այսերը բաց էին, սոսկալի կերպով կը փայլէին տենդէն, բայց ան կը խօսէր եւ ի՞նչ զարհուրելի բառեր :

— Հարս ջան, դարագ ի՞նչ է . . . խեղճ եմ, խօսէ :

Հիւանդը լռեց այս անգամ Պառաւ թամամը գլուխը ծոց թոնիրին միջեին վրայ ու հին, հին յիշատակներ սկսան երեւիլ իր աչքին առաջը :

Ահա Շուշիկը, եւ անոր առաջքը պատկերացաւ Շուշիկի երկար հասակը, աջ աչքը որ կիսով խփուած էր ծաղիկի հիւանդութենէն եւ իր ղէմքին մասնաւոր յատկութիւն մը կուտար : Հարսնիքի օրն էր, երկուքն ալ միեւնոյն օրը հարս կ'ըլլային, Տէր Աբրահամը երկուքն ալ միտակող եկեղեցի տոաջնորդած էր ու մէկ պսակ կատարած էր : — « Մինչեւ ցմա՛հ հնազա՛նդ եա՛յ . . . ան ամչցած էր պատասխանելու, լռած էր, բայց ներքնապէս ինչքան համամիտ էր հարցումին . . . Հարսնիքը անցեր էր, բայց յետոյ անոնք լաւ բարեկամներ, զարձիւր էին, ամէն օր աղբերազլխին իրար կը տեսնէին անպատճառ : Անոնք իրարու զաղտնիք չունէին : — « Շուշիկ ջան, խօսք տուր, հարկաւոր է որ խնամի դասնանք մենք », կրկնած էր ան ամէն անգամ եւ Շուշիկ ամէն անգամ խօսք տուած էր :

Պառաւ թամամը պահ մը շուրջը նայեցաւ, բան մը տեսնելու համար կարծես, յետոյ գլուխը ծոց ու վերստին խորհեցաւ :

Դանիէլի հարսնիքի նախըրիկունն էր որչա՛փ շատ պատրաստութիւններ տեսած էր : մեղր, կարագ, հարիւրներով ձու, ամէն, ամէն բան պատրաստ էր թոնիրը առատ ընէ ի վեր կը վառէր հաց պատրաստելու, դռներ սառչքը կաթսաներու մէջ հարսանեկան ախորժակաւ բխլաւները կ'եփէին . . . հրաւիրեալները դուրս, տանը մէջ, կտուրները կը վխտային, ո՛րչափ շատ էին, մէկիկ մէկիկ իր աչքին տոջեւը կը յառնէին . . . պառաւ թամամը դուռն էր եւ կ'ընդունէր հարսը ու փեռան :

— « Հրամանեցէք, հրամանեցէք մայրը ձեզի մատաղ ո՛վ հարս ու փեսայ, հրամանեցէք հարսնետորներ, զլխուս վրայ տեղ ունիք » : Հարսնետորները կ'երգէին : Եւ վերջապէս հարսին մայրը Շուշիկը, ան կուլար, հարսին քղանցքէն բոնած . — « Զաւակս քուկդ է թամամ ջան, դուռն պէտք է զայն խնամես . . . վերը Աստուած վարը դուռն . . . դեռ ջահիլ է, դուռն պէտք է ըլլաս հայրն ու մայրը : Ինք կը ջանար մխիթարել, բայց Շուշիկը որչա՛փ շատ կուլար :

Պառաւ թամամը կեցաւ : հիւանդը վերստին կը զոռնցէր : Տընակին մէջ մինակ էր ինք եւ սկսաւ սարսռալ : Պաղ քրտինք մը

շարունակաւ ճակտին վրայ:

— Եմ եմ, քու կեսուրդ եմ, հարս ջան . . .

Այլ յիշատեցաւ: Կիսանոր կը զատանցէր: «Դեղեցիկ էր զգեստը, հագայ, Դանիէլ ջան . . . Եւ դուն այնքան ուրախացար . . . կրօնմ Յարօն . . .» ու լռեց: Խոր լուսիւնը վերափն ախրեց թոնրատունը մէջ. երկար ատեն անցաւ պատու թամամի քունը չէր զար ու հին յիշատակներ միշտ կը ծնէին իր մարին մէջ:

Պատու թամամը սկսաւ լալ, հին յիշատակները զինքը շատ յուզեցին: ան անգամ մը դիտեց հիւանդը իր անկողինին մէջ, իրեն այնպէս թուեցաւ թէ ան չպիտի ազատէր, թէ անկարելի էր որ ան ազատէր, հիւանդութիւնը շատ ծանր էր ու յուզումով ու սարսուռով գլուխը ծնց: Թանրատունը խիստ մութ էր, ձիթկալը տալաւ կը մարէր:

— Ախ ջահ, հարս ջան, խօսէ, էլի վատ է վիճակդ, քեզի դարձան չկա՞յ . . . Դանիէլ՝ն էր որ պատճառեց այդ ցաւը քեզի . . . առանց քեզի ինչ պիտի ըլլայ մեր վիճակը . . . երէկ էր որ ան պարը նայեցայ ու այնքան քիչ ալիւր կար . . . չէ՞ մի որ ես կարողութիւն հունիմ, մազերս ճերմկած են . . . :

Ու գլուխը կախ, երկարօրէն ան խօսեցաւ: Տնակը խոր լուռ էր, անկողինէն ալ ոչ մէկ ձայն կու գար հիմա:

Յանկարծ դուրը զարկին ու ինքնիրեն րացուեցաւ:

ՅԱՍԿԻ Ի. ՏԵՄԻՐՃԱՆ

Լ Ր Ա Ք Ա Ղ

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

✱ Գրատունս ստացած է ծանօթ զրու գէտ և ուշիտատիկ Յար Զիֆթէ-Սարաֆի հեղինակած Միամիտի մը արկածները հոտորը: Տէր Ներսէսեան ճաշակաւոր ու զեղեցիկ տպագրութեամբ, Դինն է 71½ զրշ քաղաքիս համար:

✱ Ստացանք Յ. Գ. Երմըրեանի, Տառնըխներորդ դար եւ Յովհ. Պրուսացի Տէրայեցի հոտորը պատկերալ Յովսէփ Իզմիրեանց զրական մրցակով, Սագանան տպագրութիւն և Զար գարեան գրատան կոմէ հրատարակում: Գինն է 121½ զրշ:

✱ Նոյնպէս տպարանատէր որբացեալ Նշան Պէրպէրեանի հիմնած Ժողովրդական ճարեցոյցի՝ 15րդ տարիի (1908) գիրքը, զոր տպագրած է իր որդին Տար Զարէն Պէրպէրեանը հրատարակութեամբ Զարգարեան գրատան: Գինն Թղթակազմ 3, Կազմում 5 զրշ:

✱ Թէև ծանուցած էինք անցեալ Թիւսով Թէ Ներկայ Թիւին մէջ պիտի ունենանք մեր Գ. Պոլսոյ Թղթակցէն Լիզամէ Թղթակցութիւն մը. բայց շատ ուշ հասած ըլլալով մեր ձեռքը, ստիպուեցանք զայն Թողուլ յառաջիկային:

1908

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ “Ա. ՄԱՄՈՒՐԻԱՆ”

ՁԱՐԲԱԹԵՐԹ	ՁԱՐԲԱԹԵՐԹ ԵՒ ԵՌԱՄՍԵԱՅ	ԵՌԱՄՍԵԱՅ
ՏԱՐԵԿԱՆ 507. 123.	ՏԱՐԵԿԱՆ 65 7. 15 3.	ՏԱՐԵԿԱՆ 23 7. 63.
Ղ. ՔԱՄՍ 25 7. 63.	ՂԵՑԱՄՍ 35 7. 83.	ՂԵՑԱՄՍ
Մէն Մի Թի 1 7.		Մէն Մի Թի 7 7.

Հասցէ միայն Մ. Մամուրիան Բիւս — Տուրքիա

Իմբագիր-Տնօրէն Մ. ՄԱՄՈՒՐԻԱՆ ՈՐԴԻ ✱ Տպագրութիւն Մ. ՄԱՄՈՒՐԻԱՆ ՈՐԴԻ

GRANDS MAGASINS

DE LA RUE FRANQUE — SMYRNE

P. XENOPOULO & Co

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆԷ ՖՐԱՆԿԱՑ ԹԱՂԻ

Բ. ՔՍԷՆՕՔՈՒԼՕ Ե. Ը

Ա Յ Ժ Մ Խաղաղներ — Կաղանդներ — Գեղարուեստական

Առարկաներ — Փոքր Կահլարասիք — Բարիզեան Արտադրողներ

Ամեն կիրակի օրերն բաց պիտի ըլլայ հաստատութիւնս մինչեւ
ցնոր տնօրէնութիւն

ԻՒՆԻՍՆ ԵՒ ՓԷՆՏԻՍ ԷՍԲԱՆԻՕԼ

ԱՊԱՅՆՎԱԳՐԱԿԱՆ ՄԻԱՑԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԷ

ՀՐԴԵՀԻ, ԿԵԱՆՔԻ ԵՒ ԱՐԿԱԾՆԵՐՈՒ ԴԵՄ

Բարիք 58 թիւ Rue de l'Arcade. հաստատեալ 1864 ին

Դրամագլուխ, պահեստի, կայուածներ աւելի քան 80,000,000

ԿԵԱՆՔԻ ՀԻՒՂ. — Եւ ոչ մէկ ընկերութիւն իւնիօն եւ ֆէնիֆա Իսթա-
նիօլ ընկերութեան շտապ առաւելութիւններ կրնայ տալ: Որովհետեւ իր ազատ
վաճեան տրամադրելի գումարը (garantie) ապահովագրեալներու գրամոգիւն
համեմատութեամբ հարիւրին դէմ 280 առաւելութիւն ունի, եւ թէ իր առկե-
րու աժնութեան դէմ եւ ոչ մէկ ընկերութիւն կրնայ մրցիլ: Տրուած ապրեկա
շահաբաժիններն կանխիկ են եւ առաջին տարիէն կ'վճարուին: Ու աժնէն աւել
ին կայ, մարդ իւնիօն եւ ֆէնիֆա Իսթանիօլ ընկերութեան ապահովագրուե-
լով կրնին անգամ ապահովագրուած կ'ըլլայ, որովհետեւ պայմանաժամին եւ կամ
մահուան պարագային ապահովագրուած գումարը ստացուելէ ետք ընկերութիւնը
բացէն *avenant* մ'ալ կուտայ որուն որոշով (եւ այս առանց սանթիմ մը աւելի
վճարելու) արեւած մը պատահած առնէն բացի վճարուելիք կեանքի ապահով-
ագրութենէն իւնիօն ֆէնիֆա Իսթանիօլ կ'վճարէ համաշտապ կամ կէս եւ կամ
մէկ հինգերորդ գումար մ'ալ բացէն (արկածին կտրեւորութեան չտալով):
Աւելի անդեկութեանց համար դիմել ընդհանուր գործակալութեան գրա-
ռեւեալներն իշմիր Շիշէնլէր Աւտարիական համակառան վրայ:

ՏԻՐԱՆ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

ՅԱԶՈՐԴ ԹԻՒՈՎ

Յ. Գ. ՄՐՄԸՐԵԱՆ

Յ. ԱԼՓԻԱՐ

Կ. Վ.

ԹԼԿԱՏԻՆՑԻՆ

ԱՐԳԱՄ

Վայելչաւէր Կիները

ՊՐՈՆԻԿ ԿՈՒՋԵՆ ՊԱՀՊԱՆԵՆ

ԻՐԵՆՑ ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԻՒՆԸ

ՊԵՏԻ Է ԱՄԵՆ ՕՐ ԳՈՐԾԱԾԵՆ

ՃԵՄԱՐԻՑ

ՔՐԷՄ ՍԻՄՈՆԸ

ԿԼԻՍԷՐԻՆՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ

ՀՆԱՐՈՒԱԾ 1860

ԱՄԵՆԱՀԻՆ

ԳԵՂԵՑԿԱՅԵՆՈՎ ԶՐԷՄԸ

ԿԸ ԳՏՆՈՒԻ —

— ԴԵՂԱՐԱՆԵՐՈՒ — ՀՈՏԵՂԻՆԱՅ ԽԱՆՈՒԹԵՐՈՒ —

— ՊԱՀԱՐՆԵՐՈՒ ՄԷՋ —

ԳՆԵԼՈՒ ԱՏԵՆ Լա Ողջադրութիւն Ընէլ —

— ՎԱՃԱՌԱՆԻՇԻՆ ԵՒ ՄԵՐԺԷՂ

ԿԵՂԾ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ —

ԲՐՆՁԱՓՈՇԻ

ՍԻՄՈՆ

ԱՌԱՆՑ ՊԻՍՄՈՒԹԻ

ՕՃԱՌ

ՔՐԷՄ ՍԻՄՈՆ

ԲԱՅԱՐՁԱԿԱՊԷՍ ՄԱՔՈՒՐ

Ժ. ՍԻՄՈՆ -- ԲԱՐԻՋ